SCIENCE CONNECTS PEOPLE

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF

Contemporary Pedagogical and Philological Research

2026 / No. 1(2)

YANGI O‘ZBEKISTONDA YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHNING IJTIMOIY-PEDAGOGIK MEXANIZMLARI: USTUVOR YO‘NALISHLAR VA YECHIMLAR

UO‘K: 37.018.1:316.362

Xamdamova Firuza Ergashevna

Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi, Samarqand davlat pedagogika instituti, Samarqand

ORCID: 0009-0002-9308-265X

Annotatsiya. Maqolada Yangi O‘zbekiston sharoitida yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning ijtimoiy-pedagogik mexanizmlari tahlil qilinadi. 2010–2026-yillardagi nikoh va ajrimlar statistikasi asosida ajrimlar ortishi yoshlarning ma’naviy-psixologik, huquqiy va ijtimoiy-pedagogik tayyorgarligidagi bo‘shliqlar bilan bog‘liqligi asoslangan; 2026-yilning yanvar–sentabr oylarida har 100 ta nikohga 21,4 ta ajrim to‘g‘ri kelgani qayd etilgan. Muallif oilaviy hayotga tayyorlikning to‘rt komponentli tuzilmasini va to‘rt darajali ekotizimli ijtimoiy-pedagogik modelni taklif etadi.

Kalit so‘zlar: Yangi O‘zbekiston, yoshlar, oilaviy hayotga tayyorlik, ijtimoiy-pedagogik mexanizm, nikoh, ajrim, ekotizimli yondashuv, oilaviy qadriyatlar, nikohgacha ta’lim, mahalla.

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ПОДГОТОВКИ МОЛОДЁЖИ К СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ: ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ И РЕШЕНИЯ

Аннотация. В статье анализируются социально-педагогические механизмы подготовки молодёжи к семейной жизни в условиях Нового Узбекистана. На основе статистики браков и разводов за 2010–2026 гг. обосновано, что рост числа разводов связан с пробелами в духовно-психологической, правовой и социально-педагогической подготовке молодёжи; за январь–сентябрь 2026 г. на 100 браков приходилось 21,4 развода. Автор

предлагает четырёхкомпонентную структуру готовности к семейной жизни и четырёхуровневую экосистемную социально-педагогическую модель.

Ключевые слова: Новый Узбекистан, молодёжь, готовность к семейной жизни, социально-педагогический механизм, брак, развод, экосистемный подход, семейные ценности, добрачное образование, махалля.

SOCIO-PEDAGOGICAL MECHANISMS OF PREPARING YOUTH FOR FAMILY LIFE IN NEW UZBEKISTAN: PRIORITY DIRECTIONS AND SOLUTIONS

Abstract. The article analyses the socio-pedagogical mechanisms of preparing young people for family life in New Uzbekistan. Drawing on marriage and divorce statistics for 2010–2026, it argues that the rise in divorces is linked to gaps in young people's spiritual, psychological, legal and socio-pedagogical preparation; in January–September 2026 there were 21.4 divorces per 100 marriages. The author proposes a four-component structure of readiness for family life and a four-level ecosystem socio-pedagogical model.

Keywords: New Uzbekistan, youth, readiness for family life, socio-pedagogical mechanism, marriage, divorce, ecosystem approach, family values, premarital education, mahalla.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyada oila jamiyat va davlat muhofazasida ekani, an'anaviy oilaviy qadriyatlarni saqlash esa davlat tomonidan kafolatlanishi mustahkamlab qo'yilgan [1]. Oila kodeksida ham oila, onalik, otalik va bolalik davlat himoyasida ekani belgilangan [2]. Shunga qaramay, statistika tashvishli tendensiyani ko'rsatmoqda: 2010-yilda 17,8 ming ajrim qayd etilgan bo'lsa, 2025-yilda bu raqam 46,9 mingtaga yetgan, ya'ni 2,6 baravar oshgan [8; 10]. 2026-yilning birinchi yarmida esa mamlakatda har kuni o'rtacha 137 ta oila ajrashgan [10].

Ajrimlar sababi sifatida ko'pincha moddiy-maishiy qiyinchiliklar tilga olinadi. Bizning fikrimizcha, bu muammoning sirti, xolos. Uning ildizi yoshlarning oilaviy

hayotga ma’naviy-psixologik, huquqiy va amaliy jihatdan yetarli tayyorlanmaganida: oila ko‘pincha hissiy yaqinlik sifatida tasavvur qilinadi, uning zimmasidagi mas’uliyat esa nikohdan keyingina anglanadi.

Oilani shaxs bilan jamiyat o‘rtasidagi ma’naviy ko‘prik sifatida anglagan holda, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning ijtimoiy-pedagogik mexanizmlarini tahlil qilish va ularni takomillashtirish yo‘nalishlarini ishlab chiqish. Bu maqsad oilaviy hayotga tayyorlikni tashqi bilimlar yig‘indisi emas, balki insonning mas’uliyat, burch va mehr kabi qadriyatlarni ichki ehtiyojga aylantira olish qobiliyati sifatida talqin etishga asoslanadi. Oilaviy hayotga tayyorlikning mohiyati va tarkibiy tuzilmasini aniqlashtirish; nikoh va ajrimlar dinamikasini qadriyatlar o‘zgarishi nuqtai nazaridan tahlil qilish; amaldagi mexanizmlarning shaxs, oila va jamiyat birligini ta’minlashdagi samaradorligini baholash; shaxs kamolotini yaxlit jarayon sifatida ko‘ruvchi ekotizimli modelni asoslash.

Oilaviy tarbiya masalasi milliy pedagogik merosimizda chuqur ildizga ega. Abdulla Avloniy tarbiyani millat uchun “yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat” masalasi deb bilgan [3]. Mustaqillik yillarida A.K. Munavvarov oila pedagogikasining predmeti va tamoyillarini tizimlashtirgan [4]. O. Musurmonova oila ma’naviyatini milliy g‘urur va o‘zlikni anglashning asosi sifatida tadqiq etib, yoshlarning ma’naviy-axloqiy tayyorgarligini shakllantirish yo‘llarini ko‘rsatgan [5]. G‘.B. Shoumarov tahriri ostidagi tadqiqotlarda esa nikohga psixologik tayyorlik masalalari yoritilgan [6].

Oilaviy hayotga tayyorlikning huquqiy asoslari Oila kodeksida belgilangan. Kodeksga ko‘ra, er va xotin oilada teng huquq va teng majburiyatlarga ega (2, 19-moddalar), bolalar tarbiyasi va oilaviy turmushning boshqa masalalarini esa birgalikda hal qiladi (21-modda). Nikoh yoshi erkaklar va ayollar uchun 18 yosh etib belgilangan (15-modda), nikohlanuvchilar esa davlat tibbiyot muassasalarida bepul tibbiy ko‘rikdan o‘tadi (17-modda) [2]. Fikrimizcha, bu normalar bilan oila ma’naviyatiga oid qarashlar o‘rtasida uzviy bog‘liqlik bor: qonun er-xotin tengligi va umumiy mas’uliyatini

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

huquqiy talab sifatida qo‘yadi, oila ma’naviyati esa shu talabni yoshlarning ichki ehtiyojiga aylantirishni ko‘zlaydi. Biroq amaldagi qonunchilik nikohdan oldin faqat tibbiy tayyorgarlikni rasmiy talab qiladi, huquqiy, psixologik va ma’naviy tayyorgarlik esa yoshlarning o‘z ixtiyoriga qoldirilgan – bizningcha, bu bo‘shliqni pedagogik tizim to‘ldirishi lozim.

Xorijiy tadqiqotlardan U.Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasi ushbu ish uchun asosiy nazariy tayanch bo‘ldi. J. Kerroll va U. Doherti meta-tahliliga ko‘ra, nikohgacha ta’lim dasturlari ishtirokchilarida munosabat sifati nazorat guruhiga nisbatan o‘rtacha 30 foiz yuqori bo‘lgan [7]. Bizningcha, milliy tadqiqotlarda tayyorlikning ma’naviy-axloqiy jihati chuqur o‘rganilgan, biroq uni shakllantirishning ko‘p subyektli va uzluksiz mexanizmlari yetarli tadqiq etilmagan.

Tadqiqotda tizimli-faoliyatli, ekotizimli va kompetensiyaviy yondashuvlarga tayanildi; 2010–2026-yillar statistikasining ikkilamchi tahlili, qiyosiy tahlil va pedagogik modellashtirish metodlari qo‘llanildi.

Rasmiy statistik ma’lumotlar tahlili quyidagi manzarani ko‘rsatadi (1-jadval).

1-jadval

O‘zbekistonda nikoh va ajrimlarning asosiy ko‘rsatkichlari

Yil	Nikohlar soni (ming)	Ajrimlar soni (ming)	100 ta nikohga nisbatan ajrimlar
2010	292,3	17,8	6,1
2023	283,8	49,2	17,3
2024	271,8	45,1	16,6
2025	267,1	46,9	17,6
2026*	172,0	36,8	21,4

*Manba: [8–11] ma’lumotlari asosida muallif hisob-kitobi. * 2026-yil uchun yanvar–sentabr ma’lumotlari.*

Jadval ma’lumotlari bir necha muhim tendensiyani ko‘rsatadi. Nikohlar soni 2021-yildan buyon har yili kamayib, 2025-yilda 267,1 mingtaga tushgan [9]. Ajrimlar 2024-yilda biroz kamaygan bo‘lsa-da, 2025-yilda yana 46,9 mingtaga ko‘tarilgan [8; 10]. 2026-yilning yanvar–sentabr oylarida esa 172 ming nikoh va 36,8 ming ajrim qayd

etilib, har 100 ta nikohga to‘g‘ri keladigan ajrimlar soni 21,4 taga yetgan [11]. Muallif nazarida, 2024-yildagi qisqa pasayishni barqarorlashuv deb bo‘lmaydi. 2025-yilda birinchi marta nikohga kirayotgan erkaklarning o‘rtacha yoshi 25,6, ayollarniki 21,4 yoshni tashkil etib, 2024-yilga (26,2 va 21,8) nisbatan pasaygan [9].

Biz oilaviy hayotga tayyorlikni shaxsning nikoh-oilaviy munosabatlarda ijtimoiy rollarni mas’uliyat bilan bajarishini ta’minlovchi qadriyatlar, bilimlar, ko‘nikmalar va shaxsiy sifatlarning integrativ tizimi deb ta’riflaymiz. Uning tuzilmasi to‘rt komponentdan iborat (2-jadval).

2-jadval

Oilaviy hayotga tayyorlikning komponentlari va ko‘rsatkichlari

Komponent	Mazmuni	Ko‘rsatkichlari
Motivatsion-qadriyatli	Oilaga munosabat, milliy va umuminsoniy oilaviy qadriyatlar, ota-onalik motivatsiyasi	Oilani qadriyat sifatida anglash; nikohga ongli motiv; mas’uliyat hissi
Kognitiv-huquqiy	Oila kodeksi, er-xotin huquq va majburiyatlari, reproduktiv salomatlik, moliyaviy savodxonlik asoslari	Huquqiy, tibbiy va iqtisodiy bilimlar hajmi va to‘g‘riligi
Amaliy-faoliyatli	Oila byudjetini rejalashtirish, ro‘zg‘or yuritish, farzand parvarishi, nizolarni konstruktiv hal qilish	Amaliy ko‘nikmalar shakllanganligi; muzokara va kommunikatsiya malakasi
Emotsional-refleksiv	Empatiya, sabr-toqat, o‘z-o‘zini boshqarish, kechirimlilik, o‘z xatti-harakatini tahlil qila olish	Emotsional barqarorlik; refleksiya darajasi; stressga chidamlilik

Manba: muallif ishlanmasi.

Amalda tayyorlash davlat idoralari, mahalla va ta’lim tizimi orqali olib borilmoqda. Tahlilimiz ularning faoliyatida beshta tizimli muammoni ko‘rsatdi: *tarqoqlik* (idoralararo yagona muvofiqlashtirish yo‘q); *kechikkan tayyorgarlik* (ishlar to‘y oldidagi qisqa davr bilan cheklanadi); *gender nomutanosiblik* (asosan qizlar tayyorlanadi); *rasmiyatchilik* (natija qamrov bilan o‘lchanadi); *raqamli bo‘shliq* (sifatli raqamli kontent kam).

Bu muammolarni hal etish uchun U. Bronfenbrenner nazariyasiga tayanib, to‘rt darajali ekotizimli model taklif etamiz: **individual daraja** – yoshning motivatsiyasi va refleksiyasi; **mikrodaraja** – oila va mahalla, “ibratli oilalar” tajribasi; **mezodaraja** – maktab, oliy ta’lim, yoshlar markazlari va tibbiyot muassasalari hamkorligi; **makrodaraja** – davlat siyosati, OAV va raqamli muhit. Modelning o‘ziga xosligi – mahalla instituti va raqamli vositalarning bir tizimga birlashtirilishidir.

O‘tkazilgan tadqiqot quyidagi xulosalarni chiqarishga asos beradi.

Birinchidan, 2010–2026-yillar statistikasi oila institutiga ta’sir etayotgan ikki yo‘nalishli jarayonni ko‘rsatadi: nikohlar soni 2018-yildan buyon qisqarib bormoqda, ajrimlar esa 2010-yilga nisbatan 2,6 baravar ko‘paygan. 2026-yilning dastlabki to‘qqiz oyida har 100 ta nikohga 21,4 ta ajrim to‘g‘ri kelgani muammo hali yechilmaganini, aksincha, keskinlashayotganini tasdiqlaydi.

Ikkinchidan, fikrimizcha, ajrimlarni faqat moddiy qiyinchiliklar bilan izohlash muammoning pedagogik tomonini ko‘zdan qochiradi. Oilaviy hayotga tayyorlik motivatsion-qadriyatli, kognitiv-huquqiy, amaliy-faoliyatli va emotsional-refleksiv komponentlardan iborat integrativ tizim bo‘lib, ulardan birortasi yetishmasa ham yosh oila birinchi jiddiy sinovdayoq zaiflashadi. Bunda Oila kodeksi normalarini bilish [2] va oila ma’naviyati qadriyatlarini anglash [5] bir-birini to‘ldiruvchi shartlar hisoblanadi.

Uchinchidan, amaldagi davlat, mahalla va ta’lim mexanizmlari bir-biridan ajralgan holda ishlamoqda; buni bartaraf etish uchun taklif etilgan ekotizimli model tayyorgarlikning maktabdan nikohning ilk yillarigacha uzluksizligini ta’minlaydi.

To‘rtinchidan, nikoh yoshining pasayishi tayyorgarlikni 14–15 yoshdan boshlash zarurligini ko‘rsatadi. Qizlar uchun maktabdan keyin nikohgacha o‘rtacha 3–4 yil qolishini hisobga olsak, asosiy ish maktab va kasbiy ta’lim bosqichida bajarilishi kerak.

Amaliy jihatdan quyidagilarni tavsiya etamiz: 9–11-sinflar va oliy ta’limda “Oila va nikoh asoslari” amaliy kursini joriy etish; mahallalarda “Mas’uliyatli otalik maktabi”

va “Ibratli oila” murabbiyligini yo‘lga qo‘yish; har bir tumanda yosh oilalar uchun bepul psixologik maslahat va mediatsiya xizmatini tashkil etish; Oila kodeksi 17-moddasidagi tibbiy ko‘rik bilan bir qatorda nikohgacha huquqiy-psixologik elektron kursni joriy etish; ajrimlar va yosh oilalar barqarorligini hududlar kesimida kuzatib boradigan idoralararo yagona monitoring tizimini yaratish.

Kelgusi tadqiqotlarimizda tayyorlik komponentlarini o‘lchashning diagnostik vositalarini ishlab chiqish va ekotizimli modelni tajriba-sinovdan o‘tkazish rejalashtirilgan. Ishonchimiz komilki, yoshlarga to‘yni emas, umr bo‘yi birga baxtli yashashni o‘rgata olsak, mustahkam oilalar soni ortib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.

2. O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi (1998-yil 30-aprel, amaldagi tahrirda). – URL: https://lex.uz/docs/-104720

3. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992.

4. Munavvarov A.K. Oila pedagogikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1994.

5. Musurmonova O. Oila ma’naviyati – milliy g‘urur. – Toshkent: O‘qituvchi, 1999.

6. Oila psixologiyasi / G‘.B. Shoumarov tahriri ostida. – Toshkent: Sharq, 2008.

7. Carroll J.S., Doherty W.J. Evaluating the effectiveness of premarital prevention programs: A meta-analytic review of outcome research // Family Relations. – 2003. – Vol. 52, No. 2. – P. 105–118.

8. O‘zbekistonda ajrimlar soni [Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlari] // Daryo.uz. – URL: https://daryo.uz/ndCAqDpt

9. Toshniyozova G. Nikoh qurish kamaymoqda: bu oila qurish qimmatga tushayotgani bilan bog‘liqmi? // Kun.uz. – 2026. – 24 oktabr. – URL: https://kun.uz/news/2026/10/24/nikoh-qurish-kamaymodqa-bu-oila-qurish-qimmatga-tushayotgani-bilan-bogliqmi

10. O‘zbekistonda har kuni o‘rtacha 137 ta oila ajrim yo‘lini tanlamoqda // Anhor.uz. – 2026. – URL: https://anhor.uz/uzl/news/ajrimlar-2/

11. O‘zbekiston aholisi 39,5 million: tug‘ilish kamaymoqda // Anhor.uz. – 2026. – 28 oktabr. – URL: https://anhor.uz/uzl/iqtisodiyot/ozbekiston-aholisi-39-5-million-tugulish-kamaymoqda